УДК: 37:316,3(477)
https://doi.org/10.31548/philolog2020.03.011

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕЛІПСИСУ ЯК ЗАСОБУ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E- mail: seagalina@gmail.com
https://orcid.org 0000-0003-0850-0352

Анотація. *В статті узагальнено теоретичний досвід вивчення явища мовної економії, визначено фактори, що зумовлюють функціонування розмовної мови, виділено діалогічне мовлення як основну форму розмовної мови. Обґрунтовується той факт, що діалогічна мова є сферою найбільшого поширення та застосування закону мовної економії – одного з основних і невід'ємних чинників природного функціонування мови, який в останні десятиліття активізує свій вплив завдяки наростаючому розвитку інтернет-спілкування. Аналізуються приклади економного вживання мовних одиниць на існуючих рівнях мовної системи.*

Еліптичність виступає найважливішою рисою діалогічного спілкування і полягає у вилученні всього, що можна вилучити без шкоди для змісту висловлювання, причому імплікації зазнають мовні одиниці на рівні фонетики, лексики, граматики і особливо синтаксису. Еліптичність є важливою структурною особливістю розмовної мови. Окрім основних, можуть бути вилучені другорядні члени речення.

Найчастіше в еліптичних конструкціях видаляється суб'єкт, на другому місці за частотою видалення стоїть присудок. У деяких поодиноких випадках вилучаються обидва основних члени речення. Випадки відсутності інших членів речення є рідкісними. Синтаксична асиміляція, асоціація та поділ речень найчастіше застосовуються при перекладі українською мовою. Спілкування в Інтернет-просторі відбувається через постійне використання еліптичних речень, і тому це мовне явище вимагає серйозних подальших досліджень. Визначення та розгляд інших способів мовної компресії може стати метою та об'єктом наших подальших досліджень у цій царині.

Ключові слова: *закон мовної економії, діалогічне мовлення, рівні мовної ієрархії, еліптичне речення, вилучення.*

Актуальність дослідження. Функціонування та розвиток розмовної мови підпорядковується власним принципам і законам, що зумовлює відбір і умови вживання певного набору мовних одиниць. Закон мовної економії є серед низки основних і найбільш дієвих. Тому актуальність матеріалу зумовлена низкою причин. Серед них зростання інтересу до специфіки розмовної мови і діалогічної зокрема. Закон мовної економії як цілісна система ще не достатньо вивчений, оскільки ще потребують глибокого вивчення численні процеси та явища розмовної мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінка та ставлення до тенденції мовної економії в різний час і в різних лінгвістів були неоднозначними. Дехто схильний вважати економію основним законом розвитку мови, інші визнають її однією з головних рушійних сил розвитку мови, треті відводять їй більш скромне місце. З іменами П. Пассі, В. Уітнея, Г. Суіта, О. Есперсена, слід пов'язувати початок систематичного вивчення мовної економії як особливого явища людського спілкування. Ця теорія присутня в роботах О. М. Барсової [2], В. В. Бузарова [3]. Найбільш повне і глибоке висвітлення питання економії в мові та мовленні отримало в роботах А. Мартіне [6], З. Херріса [9], а також в роботах російських та українських лінгвістів В. Г. Адмоні [1], Ю. С. Глаголєва [4], В. П. Кобкова [5], Г. І. Сидорук [8; 9]. Неповні або еліптовані речення розглядаються у трьох аспектах в низці робіт: з точки зору семантичної доповнюваності структурної неповноти і структурно-семантичної недостатності. Мовну економію слід, без сумніву, розглядати як рушійний фактор розвитку мови, як це робили А. Мартіне та Б. А. Серебренніков.

Мета наукової статті – за можливості повний та різнобічний аналіз діалогічного мовлення під кутом впливу на нього закону мовної економії, який породжує неординарні мовні процеси та явища.

© Г. І. Сидорук

Виклад основного матеріалу. Діалог як універсальна природна форма людського спілкування, є сукупністю реплік, що доповнюють одна одну та взаємодіють між собою в структурному, семантичному та функціональному планах. Тенденція вважати неповні речення ефективним вираженням економії мовних засобів, що сприяє скороченню часу розмови та процесу взаєморозуміння, набула значного поширення. Компресія як засіб досягнення стислості висловлювання є одним із аспектів прояву закону мовної економії, зумовленого характером людського спілкування, адже метою комунікації є обмін інформацією за максимального заощадження зусиль та часу. Одним із засобів реалізації синтаксичної компресії є еліпсис. Під еліпсом розуміють конструкції, у структурі яких вилучено один або декілька елементів, які можна «відновити» синтагматично та/або парадигматично. Основною сферою використання еліптованих висловлювань є діалогічне мовлення.

Лінгвісти завжди цікавились явищем усічених неповних речень, що скорочуються до мінімуму через розуміння обома учасниками діалогу теми розмови та ситуації: *"So, what?" – "Nothing." – You mean?.. – Yes, bad."* Усному мовленню притаманні лаконічність, телеграфність стилю, спрощеність і невимушеність. Економія мовних засобів лежить в основі виникнення та функціонування еліпсису. Нині існує колосальна потреба в обміні великими обсягами інформації, а отже, і збільшенні інформаційної ємності лексичних одиниць. Поява та надзвичайно швидкий розвиток інформаційного суспільства обумовлені розвитком технічного прогресу, міжнародних відносин, людських контактів, і зрештою новою кількістю та якістю як усного, так і письмового спілкування між людьми та перекладу. Академічна граматика англійської мови презентує речення як закінчену думку з обов'язковою наявністю в ньому структури «підмет (група підмета)-присудок(присудкова група)», причому підмет може бути наявним, а може бути імпліцитним на кшталт безособових речень. Відповідно, будь-яке відхилення від такої структури можна пояснювати в межах явища еліпсису, де вилучені лексичні одиниці є або вилученими, або маються на увазі.

Вивчення неповних речень свідчить про те, що не існує чіткого розмежування між повними та неповними реченнями. Структурні моделі речень породжуються в усному мовленні та, фіксуючись там, переходячи в письмове мовлення, стабілізуючись там і в підручниках граматики, стають мовними моделями. Факторами, що визначають положення таких моделей на так званій шкалі перехідності, є наявність синонімічного та модально-часового рядів, а також лексико-граматичні значення словоформ. До еліптованих речень можна також віднести моделі, що являють собою стійкі фразеологічні сполучення, а також деякі звичні словоформи: *No idea; More slowly, please; Nice to meet you; (At) what time is our meeting; Oh really?; Many happy return; Congratulations!; Happy for you!; Good job!; Good luck!.* Всі ці структурно-неповні моделі є семантично повноцінними. Згідно з визначенням зі словника лінгвістичних термінів О. С. Ахманової еліпсис є пропуском елементу висловлювання, який легко відновлюється в контексті або ситуації. Еліптований вислів можна протиставити розгорнутому повному вислову, оскільки він має скорочений вигляд і вживається в специфічних ситуаціях, які ми спостерігаємо в швидкому діалогічному мовленні. В першу чергу еліпсису зазнають дієслівні групи в реченні, коли вилучається дієслівний компонент, компенсація якого в контексті не є обов'язковою. Англійська мова є аналітичною та вирізняється прагненням до усунення граматичних "надлишковостей" заради економії мовних, зокрема граматичних, засобів. Заперечення згадується лише один раз у реченні: ***No****body saw anyone anywhere and anywhen* – ***Ні****хто* ***ні****кого* ***ні****де* ***ні****коли* ***не*** *бачив*.

В умовних реченнях та підрядних реченнях часу дієслово-предикат, пов'язане з майбутньою дією, використовується в теперішньому часі, оскільки використання дієслова-предиката головного речення в майбутньому є вже достатнім показником майбутнього. Атрибутивні підрядні речення часто прикріплюються до основного безсполучниковим зв'язком, оскільки вилучення сполучника не призводить до неправильного розуміння речення.

Предикативна модель («Предикатив+його атрибут») в іменниковому присудку речень: *The station is about an hour's walk* або *The shoes are the right size* є цілком зрозумілими без прийменника, в той час як українською мовою ці речення перекладаються з використанням непрямого відмінку або з прийменниками: *До станції треба йти десь з*

годину. Ці туфлі – потрібного розміру.

Умовні, допустові та інші підрядні речення зазвичай є еліптованими в тому разі, якщо підмет головного та підрядного речень є один і той самий: *His tone, though bitter, was serious. – Він говорив, хоча й з гіркотою, але серйозно.* Допустові речення є лаконічними та експресивними. В них відсутній зв'язок, немає підмету – лише змістова частина предиката. Вони зазвичай перекладаються українською мовою повним реченням: *Peremptory tone or not, Peter thought, it was an attractive voice. – Пітер вирішив, що голос був приємний, незважаючи на владний тон.*

Прислівниковий підмет, що починається з *"It was not that ..."* часто скорочується до форми *"Not that ..."* і перекладається як: *Не те щоб..., Не можна сказати, що..., Навряд чи...: Not that she knew why she was crying. – Навряд чи вона знала, чому плаче.* Багато англійських сполучників відповідають фактично одному українському, а корелятивне слово переноситься у головне речення. Таким чином, *where* перекладається не тільки як "*де, куди",* але також декількому словами "*там, де; туди, куди", what* – не тільки як "*що", а й "те, що": Charley grunted every time the bed springs creaked. – Чарлі бурчав щоразу, як скрипіли пружини.*

Іноді сполучник вимагає перекладу повним реченням: *"Why?"– Чому ви так думаєте? (Чому ви питаєте?)*

Деякі дієслова та комбінації дієслів, що потребують об'єкта, вживаються в англійській мові без цього об'єкта там, де його легко передбачити. Такий вид вилучення неможливий в українській мові: *I'll tell you what I mean if you're interested. – Я скажу вам, що я маю на увазі, якщо це вас цікавить.* Комбінація дієслова з прийменником у деяких випадках є дуже значущою: прийменник набуває значення самостійного дієслова: *He shook her hand enthusiastically and assisted her into the buggy. – Він палко потиснув їй руку та допоміг сісти в коляску.*

У сучасній англійській мові складні речення до певної міри поступаються простим зі складною структурою, переважно герундіальним та інфінітивним комплексам. Ці компактні структури використовуються як синонімічні поряд з підрядними реченнями. Конструкції з безособовими формами дієслова сприяють компактності та гнучкості мови. Загальна довжина речення зменшується. Це доводять наступні речення англійською та українською мовами: *The apples were too high for the boy to reach. – Яблука висіли занадто високо, щоб хлопчик міг до них дотягнутися.*

Каузативні конструкції з дієсловами *to have, to get* також сприяють компактності та "неперервності" речення: *I had him read the script last night. – Вчора ввечері я змусив його прочитати (домігся того, аби він прочитав) сценарій.* Трьохкомпонентні кластери "*to find (to see) oneself doing smth.*" (рідше дієприкметник II) також сприяють більшій коспактності фрази: *She found herself humming as she crossed the street. – Вона раптом помітила, що тихенько наспівує, переходячи вулицю.* Трьохкомпонентні кластери "*to find (to see) oneself doing smth.*" (рідше дієприкметник II) також сприяють більшій коспактності фрази: *She found herself humming as she crossed the street. – Вона раптом помітила, що тихенько наспівує, переходячи вулицю.*

Еліпсис є повноцінним стилістичним засобом в художніх творах, де умисне вилучення будь-якого члена речення відіграє певну прагматичну роль. Еліпсису чудово вдається передати акустичні та фізіологічні дефекти мовлення, такі як заїкання, труднощі з підбором слів, недомовки в зв'язку з потребою змінити синтаксичну модель. Еліптовані конструкції зазвичай вкладаються в прості синтаксичні моделі, характерні для розмовної мови, та володіють високим ступенем інформаційної компресії. Ці чинники сприяють їх поширенню в процесі комунікації. Вивчення засобів мовної економії стало актуальним порівняно нещодавно. Притаманні діалоговому мовленню неофіційність, довільне спрощене спілкування дозволяють скоротити висловлювання, використовуючи лише ті частини речень, що є необхідними та достатніми для взаєморозуміння. Вивчення еліпсису є необхідним для розуміння процесів, пов'язаних з економією мовних засобів в епоху розвитку технічного прогресу, коли набуває дедалі швидших темпів масове використання соціальних мереж та необхідність передачі все більшої кількості інформації.

Висновки та перспективи. Найбільш поширеною формою розмовної мови є діалог, який вважається особливим видом мовної взаємодії двох комунікантів. Нормою діалогічного мовлення є неповнота реплік, яка заповнюється завдяки лексичному складу та синтаксичній будові суміжних реплік. Еліптичність розмовної мови є істотною структурною рисою розмовної мови. Вилучається все, що можна вилучити без шкоди для змісту висловлення, причому це відбувається на всіх рівнях – фонетичному,

лексичному і особливо на синтаксичному рівні. Окрім головних можуть також вилучатися другорядні члени речення. Найчастіше вилучається в еліптованих конструкціях підмет, на другому місці за частотою вилучення є присудок. В деяких поодиноких випадках вилучаються обидва головних члени речення. Випадки відсутності інших членів речення зустрічаються рідко. Синтаксичне уподібнення, об'єднання і членування речень застосовуються найбільш часто при перекладі українською мовою. Спілкування в Інтернет-просторі відбувається через постійне використання еліптичних речень, і тому це мовне явище вимагає серйозного подальшого вивчення. Виявлення та розгляд інших способів компресії в мові та мовленні стане метою та об'єктом наших подальших досліджень в цій царині.

Список використаних джерел

1. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. Москва: Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1955. 392 с.
2. Барсова О. М. Модели, типы и формы именных предложений в современном английском языке. *Ученые записки МГПИ им. Ленина*. № 230. Москва, 1964. 56 с.
3. Бузаров В. В. Основы синтаксиса английской разговорной речи. Москва: Кронпресс, 1998. 365 с.
4. Глаголев Н.В. Языковая экономия и языковая избыточность в синтаксисе разговорной речи: *Автореф. дисс… к. филол. н*. Москва, 1967. 20 с.
5. Кобков В. П. Информативная избыточность и способы сжатия текста. *В помощь преподавателям иностранных языков*. Вып. 5. Новосибирск, 1974. С. 31-48.
6. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях: проблемы диахронической фонологии. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. 301 с.
7. Сидорук Г. І. Психолінгвістичні особливості еліпсису в англомовних художніх текстах та теорії його функціонування в мовленнєвому потоці. *Колект. монографія «Індивідуалізація навчання професійно-орієнтованої англійської мови: компетентнісно-технологічний підхід».* Київ: Вид-во НУБІП, 2018. С. 11-45.
8. Сидорук Г. І. Стилістика англомовного рекламного продукту та його переклад засобами української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць*. Вип. 11. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 254-260.
9. Хэррис З. Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре. *Новое в лингвистике*. Вып.2. Москва: Прогресс, 1962. С. 528-636.

References

1. Admoni, V. G. (1955). Vvedenie v sintaksis sovremennogo nemetskogo yazyka [Introduction to the syntax of modern German]. Moscow, 392.
2. Barsova, O. M. (1964). Modeli, tipy i formy imennykh predlozheniy v sovremennom angliyskom yazyke [Models, types and forms of nominal sentences in modern English]. Uchionye zapiski MGPI im. Lenina, No. 230. Moscow, 56.
3. Buzarov, V. V. (1998). Osnovy sintaksisa angliyskoy razgovornoy rechi [Basics of English Colloquial Syntax]. Moscow, 365.
4. Glagolev, N. V. (1967). Yazykovaya ekonomiya i yazykovaya izbytochnost v sintaksise razgovornoy rechi: Avtoref. diss… k. filol. n. [Language economy and language redundancy in the syntax of colloquial speech: Author's abstract. Of diss ... cand. of filol. sc.]. Moscow, 20.
5. Kobkov, V. P. (1974). Informativnaya izbytochnost i sposoby szhatiya teksta. V pomoshch prepodavatelyam inostrannykh yazykov. [Informative redundancy and methods of text compression. For teachers of foreign languages]. Novosibirsk, 5, 1-48.
6. Martinet, A. (1960). Printsip ekonomii v foneticheskikh izmeneniyakh: problemy diakhronicheskoy fonologii [The principle of economy in phonetic changes: problems of diachronic phonology]. Moscow, 301.
7. Sydoruk, H. I. (2018). Psykholinhvistyc-hni osoblyvosti elipsysu v anhlomovnykh khudozhnikh tekstakh ta teoriyi yoho funktsionuvannya v movlennyevomu pototsi [Psycholinguistic features of the ellipse in English literary texts and the theory of its functioning in the speech flow. Collect. monograph "Individualization of professionally-oriented English language teaching: competence-technological approach"]. Kyiv, 11-45.
8. Sydoruk, H. I. (2014). Stylistyka anhlomovnoho reklamnoho produktu ta yoho pereklad zasobamy ukrayinskoi movy [Stylistics of an English-language advertising product and its translation by means of the Ukrainian language. Philological Studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih National University: collection of scientific works]. Kryvyi Rih, 11, 254-260.
9. Harris, Z (1962). Sovmestnaya vstrechayemost i transformatsiya v yazykovoy strukture [Co-occurrence and transformation in linguistic structure.The new in linguistics]. Moscow, 2, 528-636.

© Г. І. Сидорук

REALIZATION OF ELLIPSIS AS A MEANS OF LANGUAGE ECONOMY IN DIALOGICAL SPEECH AND SPECIFICS OF ITS TRANSLATION

H. I. Sydoruk

Abstract. *The article summarizes the theoretical experience of studying the phenomenon of language economy, identifies the factors that determine the functioning of spoken language, and highlights dialogical speech as the main form of spoken language. It has been substantiated that dialogical language is the area of the greatest spread and application of the law of language economy – one of the main and integral factors of the natural functioning of language, which in recent decades has intensified its influence due to the growing development of Internet communication. Examples of economical use of language units at the existing levels of the language system have been analyzed.*

The law of language economy is among a number of basic and most effective. Therefore, the relevance of the material is due to a number of reasons. Among them is the growing interest in the specifics of spoken language and dialog one in particular. The law of language economy as a holistic system has not been sufficiently studied yet, as many processes and phenomena of spoken language still need in-depth study.The principle of economy in language and speech is universal, due to its penetration into all levels of the language system. Dialogue as a basic form of spoken language is the main area of implementation of the principle of language economy and has its own specific inventory of language units that reflect the effect of this principle.

Ellipticity or the desire for implication acts as the most essential feature of dialogic communication, which is expressed in the removal of all the language units at the levels of phonetics, vocabulary, grammar, which can be removed without compromising the contextual meaning.

The ellipticity of spoken language is an essential structural feature of spoken language. Everything that can be removed without compromising the content of the statement is removed, and this happens at all levels – phonetic, lexical and especially at the syntactic level. In addition to the main ones, secondary members of the sentence can also be removed. The subject is most often removed in elliptical constructions, on the second place in frequency of omission there is a predicate. In some isolated cases, both main members of the sentence are removed. Cases of absence of other members of the sentence are rare. Syntactic assimilation, association and division of sentences are most often used when translating into Ukrainian. Communication in the Internet space occurs through the constant use of elliptical sentences, and therefore this linguistic phenomenon requires serious further study. Identifying and considering other ways of compression in speech would be the goal and object of our further research in this area.

Keywords: *law of language economy, dialogical speech, levels of language hierarchy, elliptical sentence, omission.*

© Г. І. Сидорук